

Svet medijev – svet mladih

(Uvod v tematski del številke)

Evforična pričakovanja v zvezi z novimi mediji

Kdor je pred več kot dobrim desetletjem prelistal strokovne in poljudne pedagoške in psihološke revije, ker je pač hotel kaj več vedeti o funkciji in vlogi medijev, zlasti tako imenovanih »novih medijev«, je skorajda vedno naletel na članke, ki so zelo evforično opozarjali na možnosti, ki naj bi se ponudile s pravilnim vključevanjem sodobnih medijev v pedagoško delo. Predvsem didaktiki so napovedovali revolucionarne spremembe v pouku in učenju v šoli. Mediji naj bi v nekaterih predmetih celo nadomestili učitelja ali učiteljico, dijaki pa naj ne bi bili več vezani na neposredno navzočnost v šoli – to bi pomenilo, da bi celo šolski pouk potekal kot pouk na daljavo (distance-learning). Po napovedi tistih, ki so v novi tehnologiji videli radikalen preobrat učenja in pouka, naj bi bil tradicionalni šolski pouk prej ali slej samo stvar preteklosti. Kdor je nasprotoval takim pogledom, jih kritiziral ali celo označeval za nerealne, je bil samodejno pedagog starega kova, ki nima posluha za moderne tehnološke pristope v pedagoški praksi. Retorika takih in podobnih strokovnih in poljudnih prispevkov je bila v nekaterih ocenah kar precej enostranska in tudi nedostopna za stvarne in upravičene ugovore. Lahko rečemo, da so se prav v času, ko so se pojavljale in odkrivale nove medijske ponudbe, ki jih je elektronska tehnologija s svojimi očitno brezmejnimi možnostmi še dodatno pospeševala, oblikovalo nekaj zelo poenostavljenih in celo naivnih sklepov o šolskem učenju, vlogi in izobrazbi učiteljev ter učenju na splošno (prim. Tulodziecki 2000). Učenje z računalnikom pa naj bi kot krona vsega postala tista nova oblika komunikacije, ki naj bi učenje popolnoma spremenila in prihodnjim generacijam odprla doslej neznane možnosti osebnostnega razvoja in spoznavanja okolja, sveta.

Konflikt, ki se je deloma razvnel v pedagoški stroki, pa ni ostal samo na ravni besednega akademskega teoretiziranja, marveč je vodil na nekaterih univerzah do ustanavljanja novih enot, ki naj bi razvile nove modele učenja. Vse to je intenzivno subvencionirala tudi elektronska industrija. Ti procesi so bili tako močni, da so se izrazili tudi v novih delitvah pedagoških krogov in celo disciplin. Na eni strani je bohotenje nove učne tehnologije v nekaterih pedagoških krogih povzročilo nastajanje študijskih predmetov, kot je »učna tehnologija«, ki je bila deloma s svojim zoženim pogledom na učenje vedno bolj v službi izumiteljev novih tehničnih pripomočkov. Na drugi strani pa ostaja (obča) pedagogika, ki ni imela posluha za umeščanje realnosti novih medijev v šolo in dolgo ni sprejela izzivov, ki so bili povezani z vedno večjo navzočnostjo elektronike v vsakdanjiku.

Mačehovska in površna drža pedagogike do (novih) medijev ni nepričakovan pojav, temveč zgodovinsko izvira iz samega pojmovanja pedagoške stroke. Pedagogika, ki je bila stoletja (in desetletja?) nekako obremenjena s skrbjo za duševno blaginjo in moralno vzgojo doraščajočih generacij, je v medijih zelo kmalu videla

veliko nevarnost za osebni razvoj posameznika in duševno moralno zorenje. V zgodovini pedagogike mnogi primeri nazorno prikazujejo, kako so se posamezni pedagogi vedno znova zavzemali za prepoved nekaterih medijev in literarnih produktov, ki menda kvarijo mladino in jo spravljajo »na kriva pota«.¹

Streznjen in diferenciran pogled na svet medijev

Nekako od začetka novega tisočletja pa opažamo v mnogih strokovnih in poljudnih revijah spremenjeno držo do novih medijev, računalnikov in drugih elektronskih medijev. Evforični in pozitivni naslovi so se umaknili naslovom, ki svarijo pred negativnimi vplivi medijev, govorijo o nepazljivih in nezainteresiranih dijakih, poročajo o otrocih, ki se v šolah samo dolgočasijo, so nemirni in se niti za kratek čas ne morejo ločiti od svojih elektronskih »sopotnikov«. Za nekatere pisce je del današnje doraščajoče generacije tako zasvojen z mediji, da bi ga bilo treba zdraviti. Tako že naletimo na prispevke, ki skušajo dokazovati, kako televizija v otroški dobi škoduje razvoju in ovira dober šolski uspeh. Vrhunec negativnih prikazov so nedvomno tisti primeri, ki zatrjujejo, da je nasilje mladih tesno povezano z nenadzorovanim in preobilnim medijskim porabništvom. Glede na vse to je pomembno, da se pri razpravi o tej temi opiramo na različne analize (prim. Kunczik, Zipfel 2006).

Kakor koli že sprejemamo takšna ali drugačna razpravljanja o medijih ter njihovih vplivih in možnostih, je treba ohraniti kritičen in uravnotežen odnos do enostranskih ocen in sklepov o medijih in njihovi uporabi. Zelo velika je nevarnost, da bi se prehitro identificirali z enimi ali drugimi pogledi, opirati bi se morali zlasti na izsledke različnih raziskav. Pritrjevanje medijem ali odklanjanje teh ali pa nekaterih rezultatov se prepogosto opira na osebno izkušnjo in osebno rabo medijev ter tudi na ozadje osebnega vrednostnega sveta, s katerim se posameznika približuje nekaterim medijskim novostim in spremembam in mu rabi kot vzorec za ocenjevanje mogoče konsekvence sveta medijev. Je pa tako, kot pravita poznavalca te tematike Ullrich Dittler in Michael Hoyer (2008), da je treba ravno pri raziskavah o medijih in njihovem učinku dobro poznati metodični okvir in pa tudi interesno ozadje, iz katerega so raziskave nastale. Prodaja in raba medijev sta dandanes pomemben ekonomski dejavnik, zato so tudi proizvajalci in ponudniki zainteresirani za raziskave, ki ne škodujejo njihovemu gospodarskemu interesu. To pa tudi pomeni, da je medijska industrija v veliki meri sama naročnica raziskav in pričakuje primerne rezultate. Vse te interesne povezave naj bi vključili v raprave in razmišljanja, kadar analiziramo in komentiramo objavljene rezultate o medijih; tako Dittler in Hoyer (2008, str. 11).

¹ Dieter Lenzen je v svojem uvodnem referatu na 16. kongresu združenja nemških pedagogov (Deutsche Gesellschaft für Erziehungswissenschaft) na temo »Medien-Generation (17.–20. 3. 1998) v Hamburgu analiziral več primerov tega, kako so se nekateri ugledni pedagogi vedno spet zavzemali ali za cenzuro ali pa za prepoved medijskih produktov. Tako so označili pisanje Karla Maya za šund literaturo, ki za mladostnike ni primerna (Lenzen 1999, str. 11).

Dejstvo je, da so mediji že nekaj let sestavni del sveta mladih, in prav v tem se današnji način doraščanja mladih bistveno razlikuje od doraščanja starejše generacije. Brez medijev in brez rabe medijev si mladi vsakdanjika, v katerem živijo, delajo, se učijo, se politično in kulturno delujejo, nikakor ne morejo zamisliti. Mediji so v resnici povsod prisotni in se vsakomur naravnost vsiljujejo – tako v zasebnem življenju kot šolskem in poklicnem delu. Mladi se medijem nikakor ne morejo izogniti, če hočejo biti med vrstniki priznani in če se hočejo uveljavljati v vsakdanjih razmerjih z njimi. Mediji so merilo za »up to date«.

Poseben pomen dobivajo v medsebojnem druženju mladih na zunajšolskem, neformalnem področju, v prostem času in v osebni uveljavljanju. Mediji niso samo sredstvo širjenja znanja, so tudi povod za to, da se mladi srečujejo, komentirajo, še več, mediji tudi omogočajo in posredujejo nove stike in nova poznanstva. Mediji so posredovalci življenjskega sloga, niso več samo naključni spremljevalci mladih, marveč so postali »primarni sopotniki«, ki bistveno strukturirajo in vsebinsko »narekujejo« sodobno doraščanje.

Razvoj najnovejših informacijskih tehnik, tako nekateri poznavalci (prim. Fend 2005, str. 378), zelo vpliva na prihodnost mladih. Kajti že zdaj skuša velik del doraščajoče mladine organizirati svoje poklicne in zasebne stvari po medijih (na primer naročanje blaga, medsebojno komuniciranje, organiziranje srečanj, pozivanje k različnim akcijam ipd.). Posredovanje politike in kulture, javnosti in zasebnosti je vezano na stalno rabo medijev. Kdor ni kakor koli priključen na digitalne medije, zamuja najaktualnejše informacije in ni več na tekočem. Tak način posredovanja in dojemanja družbenega in političnega utripa v resnici dobiva povsem nove dimenzije in perspektive – vsebinsko in časovno.

Če nekoliko podrobneje analiziramo sodobnejši znanstveno-strokovni diskurz o vlogi in pomembnosti medijev, bomo opazili, da ostaja pedagogika do te tematike zelo zadržana, morda celo ignorantska. Že iz vsebinskih vzrokov bi pričakovali več zavzetosti, ki bi se morala zrcaliti v konkretnih raziskovalnih projektih. Konec koncev pedagogika tudi po svoji prvotni naravnosti deluje na področju, ki se zelo obširno in neposredno nanaša na razvoj posameznika. Pedagogika, ki je kot veda o vzgoji in izobraževanju tesno navezana na vprašanja identitete, osebnostnega razvoja, učlovečenja, socializacije, samostojnosti in polnoletnosti posameznika, bi morala sprejeti raziskovanje vpliva medijev na svet mladih kot sestavni del svojega raziskovalnega področja.

Posledica zadržanega odnosa pedagogike do tematike o medijih je bila najprej ta, da se je v preteklosti po sili razmer ponekod sicer deloma razvila medijska didaktika kot del obče didaktike, vendar brez večje pozornosti. V svoji zasnovi je bila medijska didaktika preveč zazrta v didaktično-metodična vprašanja, ki so nastajala pri razvijanju in uvajanju medijev v šolo, v izobraževanje odraslih in delu z mladino. Pri tem je pogosto šlo samo za optimiranje učnih procesov s pomočjo medijev ter za tehnično in organizacijsko usposabljanje učiteljev. Lahko rečemo, da je trenutno medijska didaktika v pedagogiki povsem obrobna, navsezadnje prav zaradi omenjene vsebinske ozkosti.

Več pozornosti pa je deležna medijska pedagogika, ki se že uveljavlja kot posebna disciplina pedagogike. Ugled je prav gotovo pridobila s tem, ker je

njeno delovno področje širše kot področje medijske didaktike, saj se loteva zelo elementarnih vprašanj, ki so povezana z rabo in učinki medijev v sodobni družbi. Ena izmed ključnih vsebin medijske pedagogike je bila in je tudi še danes vpliv medijev na socializacijske in učne procese otrok, mladih in odraslih. S svojim emancipacijskim pristopom se posebno zavzema za take možnosti v vzgoji, ki naj bi pospeševale kritično in ozaveščeno držo posameznika do medijev. Strokovne pretenzije medijske pedagogike so zelo kompleksne; gre za široko proučevanje prepletanja vseh komunikacijskih in medijskih pojavov v družbenem vsakdanjiku. S takim pojmovanjem se je medijska pedagogika opredelila kot del socialnodružbenih ved in se je predvsem v nemško govorečem znanstvenem prostoru uveljavila s pojmom *medijska znanost* (Medienwissenschaft) kot samostojna znanstvena zvrst z lastnim profilom, lastnimi metodami in teorijami. S tem pa se je tudi deloma opredelila do pedagogike, čeprav so njeni prvi začetki v sklopu pedagoških razmišljanj.

Vzgojne in izobraževalne naloge na medijskem področju

Kdor se s pedagoškega vidika ukvarja s tematiko sveta medijev in sveta mladih, mora vedeti, da je primerna raba medijev eno izmed osrednjih vprašanj, ki jih je treba rešiti v neposrednem delovanju z mladimi. Raba medijev je vezana na primerne kompetence, ki naj bi se posredovale v okviru vsakdanjega pedagoškega dela. Podmena, češ da si otroci in mladi z vsakodnevnim ukvarjanjem sami pridobijo poglobljeno znanje o rabi medijev, je napačna. Prezentnost in uporabljivost medijev imata v resnici družbeno relevantne dimenzije, s katerimi naj bi se mladi čim prej soočali in to spoznali kot pogoj za kritično in smotrno oblikovanje odnosa do različnih medijev. Ena izmed osrednjih zahtev medijske vzgoje je, da potrebujejo otroci in mladostniki kompetentno spremstvo odraslih pri vraščanju v svet medijev.

Cilj medijske vzgoje mora biti, mladim podajati znanje in sposobnosti, da lahko kompetentno, kreativno in avtonomno uporabljajo medije. Iz tega izhajajo tudi pogloblitve naloge medijske vzgoje (prim. Tulodziecki, Herzig 2002, str. 150–159):

- Izbira in raba medijske ponudbe ob upoštevanju različnih alternativ za lastno ravnanje. Pri tem gre za to, da se posameznik usposobi za reflektirano uporabo medijske ponudbe za lastno informiranje, učenje, zabavo in igro.
- Lastno oblikovanje in širjenje medijskih prispevkov. Pri tem gre za to, da posameznik sam razvije, ustvarja in predstavlja pisne, avdio- in videoprispevke ipd.
- Razumevanje in ocenjevanje medijskega oblikovanja. Pri tem gre za to, da posameznik spozna različne tehnike, sredstva in možnosti oblikovanja in jih oceni glede njihove izpovednosti in uporabljivosti.
- Identificiranje in obdelovanje medijskih vplivov. Pri tem gre za to, da posameznik spozna, da imajo mediji vpliv na čustva, predstave o svetu, držo ljudi, vrednote in socialne povezave. Šele na podlagi tega spoznanja je mogoče

posameznika ozaveščati o problematičnih vplivih medijev ter ga pripraviti na razumevanje in ocenjevanje pogojev medijske produkcije in medijskega širjenja. Pri tem je pomembno, da posameznik dojame ekonomske, zakonske, osebne, institucionalne, politične in družbene pogoje, ki so odločilni za medijsko produkcijo in za širjenje različnih medijev.

Še nedavno se je pojmovala medijska vzgoja predvsem kot del šolske vzgoje, v zadnjih letih pa že zasledimo vedno več pobud, naj postane medijska vzgoja sestavni del vseživljenjskega učenja in se vključuje v vse stopnje in oblike izobraževanja. Raba medijev je stvar vseh, zato je treba v ozaveščevalno in emancipacijsko medijsko vzgojo pritegniti tudi učitelje, starše, socialne pedagoge in vzgojiteljice v različnih predšolskih institucijah. Kompetence, ki jih dandanes potrebujejo mladi za rabo medijev, naj bi se posredovale in utrjevale z različnih vzgojnih in izobraževalnih vidikov in struktur (Kerber 2008, str. 29).

Kaj prinašajo tematski prispevki?

Na povabilo k razpravi Svet medijev – svet mladih se je odzvalo manj avtorjev in avtoric, kot smo pričakovali. Domnevamo lahko, da je skromnejši odmev posledica nejasne umestitve tematike v znanstvene discipline. Na eni strani tematika zadeva vzgojne in izobraževalne vidike in je kot taka tesno navezana na pedagogiko, na drugi strani pa odpira vprašanja, povezana s širšimi družbeni pojavi, ki jih izzivata prisotnost in uporaba medijev v družbi sploh in so predmet obravnave različnih družbenih in tudi drugih znanosti. Morda je prav takšna širina te tematske številke eden izmed vzrokov, da se nekatere discipline niso čutile nagovorjene.

Proučevanje vplivov in učinkov medijev na življenje in svet mladih je po svoji naravi izrazito interdisciplinarno. To je tudi značilnost prispevkov, ki predstavljajo tematski del številke, saj vsak prispevek po svoje predstavlja širino pogledov na temo, zlasti pa nam je uspelo združiti družboslovne pristope in pristope, ki izhajajo iz razmišljanj in analiz medijske vzgoje v ožjem pomenu. Tri članke so prispevali slovenski avtorji in avtorice, dva prispevka sta iz Avstrije in sta bila prevedena za slovenske bralce in bralke.

Z vedno večjim razširjanjem različnih medijev postaja tudi vedno večja potreba po nekaterih medijskih kompetencah. Tej temi je namenjen prispevek avtorice Karmen Erjavec, ki tematizira koncept medijske kompetence. Medijska pismenost je za posameznika enako pomembna kot bralna pismenost, ki si jo razvijamo od prvih let šolanja. Pri medijski pismenosti ne gre samo za konkretno pravilno tehnično uporabo medijev, marveč tudi za kompetenco, ki zajema izbor, analizo, oceno in oblikovanje medijske vsebine. Vse te zahteve pa je mogoče smotrno razviti in doživeti, če imamo tudi širše znanje o sodobni družbi, še posebno o razmerjih sil v njej. Medijska pismenost, tako avtorica, je ključna kompetenca za demokracijo, ki jo je treba posredovati otrokom in mladim.

Ingrid Paus-Hasebrink z Univerze v Salzburgu se loteva problematike, ki jo v zadnjih letih vedno znova zasledimo v številnih razpravah. Gre namreč za

to, da so mediji prevzeli pri socializaciji otrok poleg družine, vrtca in šole zelo pomembno vlogo in s svojimi vsebinami odločilno vplivajo na otrokovo resničnost in njegovo podobo sveta. Z rabo različnih medijev so otroci soočeni z določenimi, več ali manj stalno prisotnimi »medijskimi znamkami«, torej ponodbami, ki so prirejene prav za otroke in njihova pričakovanja. V svojem prispevku avtorica analizira in komentira ugotovitve obsežnejše empirične študije, ki je bila opravljena v Nemčiji. Iz nje je razvidno, da je raba medijev odločilnega pomena za integriranje posameznika v vrstniško skupino, to pomeni, da imajo nekatere »medijske znamke« povezovalno in integracijsko funkcijo ter ustvarjajo resničnost, ki je zelo pomembna za razvoj otrokove identitete. Raziskava pa tudi zelo nazorno prikazuje, da otroci s pomočjo medijev in medijskih znamk oblikujejo in prikrojujejo svoj vsakdanjik lastnim interesom in potrebam.

Stanislav Kink se v svojem prispevku osredotoči na zelo pereče vprašanje o vplivu medijev na mlado občinstvo. Članek je posebno aktualen zaradi tega, ker tematizira nasilje v medijih in vpliv agresivne vsebine na razvoj ali identiteto mladih. S polemično primerjavo različnih empiričnih študijah o medijskem porabništvu mladih ponudi avtor pogled, ki kaže, da so lahko vplivi medijev zelo različni. Medijski učinki so pogostokrat prikriti, to pomeni, da lahko vodi prikazovanje agresivnega vedenja pri gledalcih tudi do tega, da se izoblikuje kritično stališče do nasilja. To spoznanje je toliko tehtnejše, ker iz njega sledi, da ni mogoče dokazati neposredne povezave med gledanjem nasilnih medijskih vsebin in realnim nasilniškim vedenjem mladih. Mladostniki so po mnenju avtorja sposobni kritično in selektivno presojati pomene in vsebine medijskih sporočil.

Caroline Roth-Ebner z Univerze v Celovcu se svojim člankom dotakne televizijskih produkcij, ki so se v zadnjih letih etablirale v različnih državah in privabljajo množice mladih gledalcev in gledalk. So oddaje, v katerih vidijo posamezniki enkratno možnost za izoblikovanje kake posebne kariere. Gre za medijske produkcije, ki imajo naravo »bitk talentov«; angleško jih imenujemo »castingshows«. Posebnost teh oddaj so interaktivne ponudbe, ki tudi gledalcem omogočajo dejavno sodelovanje. Interaktivnost vpliva tudi na predstavitev nastopajočih, torej tistih, ki so akterji v »bitki talentov«. Na podlagi kvalitativne študije skuša avtorica dognati, kaj so pri mladostnikih motivi, da sledijo tem oddajam, in zakaj se zanimajo za tako televizijsko ponudbo. Ugotovitve so zanimive.

S člankom o strukturnih in kulturnih problemih pri uvajanju e-izobraževanja, ki ga je prispeval Marko Ivanišin, sklepamo tematski lok o medijih in mladih. E-izobraževanje postaja učna oblika, ki zajema vedno širša področja izobraževanja. Raziskave kažejo, da ta oblika učenja oz. izobraževanja ne naleti povsod na pozitiven odmev. Predvsem so velika razhajanja med učitelji in učenci glede interesa za e-izobraževanje, saj se pri učiteljih pogosto kaže zadržanost, ki jo utemeljujejo s tem, da je »tehnologije preveč«. Tako se e-izobraževanje srečuje z mnogimi zadržki in nerešenimi vprašanji, čeprav je elektronska tehnologija prisotna več ali manj v vseh življenjskih povezavah vsakdanjega življenja. Avtorjev sklep je precej trezen.

Svet medijev – svet mladih je zelo obširna in zapletena tema in je ni mogoče v celoti predstaviti, kaj šele obdelati v eni tematski številki. Kljub temu upamo,

da bodo prispevki vzbudili zanimanje za to vedno aktualnejše vprašanje vzgoje in izobraževanja.

Dr. Vladimir Wakounig

Literatura

- Dittler, U., Hoyer, M. (ur.) (2006). *Aufwachsen in virtuellen Medienwelten. Chancen und Gefahren digitaler Medien aus medienpsychologischer und medienpädagogischer Perspektive*. München: Kopaed.
- Fend, H. (2005). *Entwicklungspsychologie des Jugendalters*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kerber, M. (2008). *Gefahren der Internetnutzung*. V: *Pädagogik*, 5, str. 26–29.
- Kunczik, M., Zipfel, A. (2006). *Gewalt und Medien*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau – UTB.
- Lenzen, D. (1999). *Rede zur Eröffnung des 16. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft*. V: Gogolin, I., Lenzen, D. (ur.). *Medien-Generation*. Opladen: Leske + Budrich, str. 11–16.
- Tulodziecki, G. (2000). *Medienerziehung in der Grundschule: Grundlagen, empirische Befunde und Empfehlungen zur Situation der Schule und Grundbildung*. Opladen: Leske + Budrich.
- Tulodziecki, G., Herzig, B. (2002). *Computer & Internet im Unterricht. Medienpädagogische Grundlagen und Beispiel*. Berlin: Cornelsen.